

MAGOS ISTVÁN

Toldy Ferenc levele Tárkányi Béla Józsefhez

Toldy Ferenc alábbi, négy lap terjedelmű leveléhez aukciós vásárlással jutottam hozzá.¹ Régebbi tulajdonosa Luga László (1868–1905) egri pap, érseki nyomdaigazgató volt, majd dr. Huttkay Lipót (1868–1936) jogtanár, szintén egri pap stb., akinek – az első oldal tetején lévő bejegyzés szerint – Luga László ajándékozta a kéziratot. A további tulajdonosokról nincsenek információim.

A levél nem mondható teljesen ismeretlennek. Huttkay, aki könyvet is írt Tárkányiról² – bár nem annyira az 1840-es évek ismert költőjéről, aki ilyen (ál)néven³ publikált, s akit Petőfi is meglátogatott,⁴ inkább a későbbi egyházi szolgát állítva a középpontba –, egy részletét (a teljes szövegeként!) már e munkájában közölte. Azt a részletet (a levél második felét), amely jobban beleillett a meglehetősen elfogult, nem is az irodalom, hanem inkább a katolicizmus belügyét⁵ szolgáló művébe.

Tárkányi Béla ugyanis – akit 1844-ben, Petőfivel való találkozására évében szenteltek pappá – az 1850-es évektől főként egyháza szükségleteit igyekezett betölteni irodalmi törekvéseivel. Kiemelkedő jelentőségű munkássága ezen időszakából Káldi György bibliafordításának (1626) már régóta aktuális⁶ átdolgozása, melynek munkálatait 1852-

1 Központi Antikvárium, 110/150. Ez úton is szeretném megköszönni volt tanárom, Bíró Ferenc tanácsait munkám elkészítéséhez, valamint Dávidházi Péternek a kézírathoz fűzött lektori véleményét.

2 Dr. HUTTKAY Lipót, *Tárkányi Béla József élete, kisebb művei és Biblia-fordítása: Szemelvény az Egri Érsekség történetének irodalmi részéből*, Eger, Érseki Liceumi Könyvnyomda, 1909.

3 Eredetileg Viperina Józsefnek hívták, azonban lelkeszi szolgálatát már felvett nevén kezdte meg. Toldy életrajzából idézve: „a »Tárkányi« név is, mit addig irodalmi álnévül használt magyartalan hangzású családi neve helyett, törvényes tulajdonává lett, a lelkeszi pályára lépve”. TOLDY Ferenc, *Tárkányi Béla. szül. 1821* = T. F., *Magyar költők élete*, II, Pest, Ráth Mór, 1871 (Toldy Ferenc Összegyűjtött Munkái, 4), 332–333; az életrajz megjelent a *Költevények* bevezetőjeként is; kiad. TOLDY Ferenc, Pest, Herz János, 1857, V.

4 Petőfi Debrecenből jövet, 1844 februárjában kereste fel Egerben Tárkányi Bélát, akitől útja folytatásához (Pestre) anyagi segítséget is kért. Kerényi Ferenc szerint: „Tárkányi és az egybeseregülő kispapok szívesen fogadták, lelkesen ünnepelték, és az útiköltséget is biztosították számára, amit a költő azonban csak előfizetésként fogadott el, leendő verseskötetére.” KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészet: Kritikai életrajz*, Bp., Osiris, 2008 (Osiris Monográfiák), 117.

5 A „katolicizmus belügye” szóhasználatot Horváth Jánostól kölcsönöztem, aki egy hasonló szemléletű könyvről – VÁRDAI Béla, *Katholicizmus és irodalom*, Bp., Szent István Társulat, 1921 – szóló rövid kritikájában kifogásolta a „dogmahűség kánonja” szerinti ítéletet, mely így „a katolicizmus belügyévé teszi meg az irodalmat”, vö. ItK, 32(1922), 157.

6 Az új katolikus bibliakiadás szükségességét Tárkányi Béla is említi a saját fordítását védő művében: *A legújabb magyar Szentírásról*, Pest, Eggenberger, 1868. A terv először az 1822-ben tartott pozsonyi nemzeti zsinaton merült fel, vö. HORVÁTH Konstantin, *A bibliafordítás kérdése utolsó nemzeti zsinatun-*

ben kezdte meg, a teljes mű pedig – a később „Káldi–Tárkányiként” elhíresült Szentírás – 1862–65 között jelent meg Egerben.⁷ Huttkayt a Toldy-levelnek éppen egy ezzel kapcsolatos részlete érdekelte. A katolikus Biblia korszerűbb magyar szövegét, amint a levélből is kiderül, érseki megbízásból készítette el Tárkányi Béla,⁸ aki a levél keletkezése idején (1852. február 1.) az irodalmi mecénásként is ismert Bartakovics Béla (1850 áprilisától egri érsek) titkára volt.

A kézirat korábban megjelent második fele tehát e nemrég kapott megbízatásról szól: a nagy irodalomtörténész ellátja benne Tárkányi Bélát (a megszólítás szerint: barátját) a munkához szükséges alapvető tanácsokkal, illetve elé tárja a majdani új szöveggel szemben támasztott elvárásait. Egyébként már kereken tíz éve megismertekedtek: Toldy először 1842. február 26-án írt Tárkányi Bélának, a Religio és Nevelésben megjelent Klopstock-fordítását⁹ üdvözölve, mely levél az életrajzi adatok alapján egész munkásságára buzdítólag hatott. A továbbra is megmaradt jó kapcsolatukat, kölcsönös „becslésüket” – amelyet az újabb szakirodalom nem említ,¹⁰ e levél közlésével viszont újra emlékeztethetünk rá – mutatja, hogy később egymás kiadói lettek. Tárkányi (így szerepel a címlapon) 1856-ban Toldy *Irodalmi arcképei s újabb beszédeit* adta ki, Toldy pedig 1857-ben Tárkányi Béla *Költeményeit*. Meg kell említeni még, hogy 1868-ban a Kisfaludy Társaságba szintén Toldy „vezette be”, Tárkányi Béla kívánságára, melyben Toldy a „régibizodalom” folytatását is üdvözölte, amely huszonöt éven át „ifjúsága lelkesedett s férfikora kitűnő munkássága folytonos és közel tanujává avatta”. Beszéde zárásaként arra szólítja fel „a bevezetett új tagot”, hogy pályája betetőzéseként fejezze

---

kon, Katholikus Szemle, 43(1929), 97–111. Akkoriban, Tárkányi Béla elődjeként, br. Fischer István érsek idején, Verseghy Ferenc buzgólkodott a korszerű szöveg elkészítésén, aki azonban élete végén már csak mutatóanyagokat, „florilegiumot” készíthetett belőle, megelégedvén a kezdeményezőnek kijáró dicsőséggel, ill. a bibliafordításokról szóló könyvét is befejezte: *Dissertatio de Versione Hungarica Scripturae Sacrae* [...]. Buda, 1822. Azután, közvetlen Tárkányi előtt ketten is kísérleteztek a revízióval: br. Szepesy Ignác pécsi püspök (1834–1836), illetve Szabó József teológiai tanár, későbbi esztergomi püspök, aki Szepesy munkáját próbálta továbbjavítani (1851).

7 Az Ó és Új szövetségi Szentírás, a Vulgata szerint, figyelemmel az eredeti szövegre, Káldi György fordítása nyomán, jegyzetekkel átdolgozva, az apostoli szék jóváhagyásával, Eger, az Érseki Lyceum Könyvnyomdája, 1862–1865. Tárkányi szövegét így értékeli Bottyán János: „bár vannak benne hibák is, helyenként oly szép, hogy máig megmaradt frissnek, üdének”, vö. *A magyar Biblia évszázadai*, s. a. r. FEKETE Csaba, Bp., Kálvin, 2009², 108–110. Nagy is volt iránta a várakozás, pl. az 1852-ben szünetelő Religio helyett megjelenő *Emlék-könyv* (szerk. Danielik János) mindkét kötete tudósított a munkálatokról.

8 Toldy a már idézett életrajzában erre részletesen is kitér: „Munkásságának legnemesebb gyümölcssei bibliai munkái lettek. Ugyan is érseke megbízásából már 1852-ben hozzá fogott a szentírásnak Káldi alapján átdolgozásához; e nagy munka felét Egerben, a másik felét Tisza melletti magányában, Egyeken (Szabolcs vm.) készítette el, hol 1857 eleje óta mint plébános folytatta lelkesíti pályáját. Ennek első mutatóványa ily címen jelent meg: *A Zsoltárok Könyve*, a vulgáta szerint (annak szövegével együtt) figyelemmel az eredeti szövegre, Káldi György fordítása nyomán, Allioli jegyzeteivel, átdolgozva.” TOLDY, *Tárkányi Béla*, i. m., 335.

9 A lap 26. számában (1841. dec. 26.) jelent meg Tárkányi Béla *Messias*-fordításának első részlete, ahol azelőtt már több zsoltárfordítását is közölték.

10 DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Bp., Akadémiai–Universitas, 2004 (Irodalomtudomány és Kritika) c. monográfiáját említjük meg, természetesen nem tarthatva ezt a kiváló kötet hiányosságának.

be ifjúsága „merész és szerencsés” kezdeményezését: Klopstock *Messiás*ának fordítási munkálatait.¹¹ Mindezek fényében jobban érthető Toldy levelének kicsit talán kioktató, atyáskodó hangneme, aki útbaigazításaival előtte és utána is végig segítette az egri, majd egyeki plébánost,¹² szívén viselve a Szentírás-fordítás munkálatait.

A levél tudomásom szerint eddig publikálatlan első felének azonban – melyet Huttkay Lipót (a bevezető sorokkal együtt) a kéziraton ceruzával zárójelbe tett – egész más a témája, nem csupán a már említett kérdés felvezetése. Toldy az általa szerkesztett Új Magyar Múzeum (1850–1860) című akadémiai folyóirat nyitó írása, a kiváló nyelvész-történész Hunfalvy Pál programtanulmánya¹³ kapcsán fejti ki vallásról szóló fontos gondolatait, időszerű meglátásait a katolicizmus (és a protestantizmus) múltbeli törekvéseiről, irányváltásáról, illetve az egyház jövőjét is meghatározó jelen állapotáról.

Érdekes párhuzamot kínál Kazinczy nagy életrajzírója alábbi szövegének e része ahhoz a nevezetes vitához, amelyet Kazinczy Tóth Ferencsel folytatott. Ugyanolyan kezesetlenül mondja el véleményét Toldy – a széphalmi mester korábbi gondolatainak jó ismerője¹⁴ – a hitfélén lévő klerikus barátjának egyházuk bűneiről, mint ahogy annak idején a protestáns Kazinczy sem kímélte támadásában a kálvinista pápai professzort. Ám míg Kazinczy epésen amellet érvelt, hogy ha Luther „veszteg maradt volna”, a katolicizmus „elhagyta volna szennyeit”¹⁵ –, addig súlyos szavai szerint Toldy már attól

11 Lásd TOLDY Ferenc, *Bevezető beszéd Tárkányi Bélához (a Kisfaludy-Társaságban mart. 18. 1868.)* = T. F. *Irodalmi beszédei*, II., Pest, Ráth Mór, 1872 (Toldy Ferenc Összegyűjtött Munkái, 6), 217–220. Toldy beszéde olvasható a később megjelent mű – *Messiás*, I–X. ének, KLOPSTOCK után TÁRKÁNYI, Pest, Szent István Társulat, 1872 (Házi Könyvtár, 6) – előszavában is, Tárkányi székfoglalójával együtt, melyben a szerző nemcsak Toldy 1842-es levelét említi meg, amely pozitív hatással volt rá, hanem Vörösmarty véleményét is, aki az első tíz énekkel „befejezett műnek tartotta” a magyar *Messiást*: „e vélemény oly mélyen hatott rám – írja Tárkányi –, hogy a tíz ének fordításánál mai napig sem bírtam tovább haladni”. *Uo.*, X–XI.

12 Az esetet, amelynek következtében barátja egy időre elkerült Egerből, Toldy is sajnálta, hogy Tárkányi Béla a városban játszó Komlóssy Ida színésznő művészetének az áldozata lett – „kit a nemzeti színjáték iránti rajongás vitt reá arra, hogy szerencséjét semmivé tegye”. Az előadás után ugyanis barátaival együtt Tárkányi Béla az érseki fogaton sokáig elkísérte a színésznőt, ami ellenségeinek alkalmat, illetve alapot adott a személye iránti újabb, ezúttal sikeres támadásokra stb. Vö. BENKÓCZY Emil, *Tárkányi Béla élete és költészete*, Eger, Egri Egyházmegyei Irodalmi Egyesület, 1910, 75–77.

13 HUNFALVY Pál, *Igaz Arany Bulla: Intő és buzdító szöveg*, Új Magyar Múzeum, 1850/1 (okt. 1.), 1–35; 1850/2 (nov. 1.), 93–120. A tanulmányt ért kritikákra – melyekhez a levél szerint Tárkányi Béla is csatlakozott – egy rövidebb cikkben reagált ugyanitt: Uő, *Felvilágosító észrevételek az „Igaz Arany Bulla” című értekezést illető bírálatokra*, Új Magyar Múzeum, 1851/4 (jan. 1.), 216–229.

14 Pl. Szentgyörgyi Józsefhez írt levelét (Széphalom, 1813. nov. 23.), melyben Kazinczy – ahogy a többi barátjának – a debreceni orvosnak is beszámol a vitáról, Toldy adta ki először, Bajza Józseffel közösen szerkesztett Kazinczy-kiadásuk 5. kötetében: KAZINCZY Ferencz *Leveli Szentgyörgyi Józsefhez, ifj. Szilágyi Sámuelhez, Csokonaihoz és Ercseihez*, Pest, Kilián György, 1845, 276–279.

15 Kölcseynek, 1813. szept. 28.; Sipos Pálnak, 1813. nov. 2.; lásd itt is: Szentgyörgyi Józsefnek, 1813. nov. 23. Vö. KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, I–XXI, s. a. r. VÁCZY János, Bp., Akadémiai, 1890–1911; XXII, s. a. r. HARSÁNYI István, Bp., Akadémiai, 1927, XXIII, s. a. r. BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, Cs. GÁRDONYI Klára, FÜLÖP Géza, Bp., Akadémiai, 1960, XXIV, s. a. r. ORBÁN László, Debrecen, Debreceni Egyetemi, XXV, s. a. r. Soós István, Debrecen, Debreceni Egyetemi (Kazinczy Ferenc Összes Művei), XI/2525, 71–72; 2543, 111–114; 2553, 140–142.

tartott, hogy „a mi egyházunk nem fogja magát többé regenerálni”. De a levél folytatásából kiderül, hogy Káldi Györgyről sem Kazinczyval egyetértésben vélekedett:¹⁶ a legrégebb magyar Szentírás-fordítások ismeretében jelenti ki Káldiról, hogy „csak utódjaihoz képest nagy”.¹⁷

Tisztelendő Úr, tisztelt barátom, ...

Pár napja csak, hogy ismét olvasok és írok: egész januáriusomat egy alkalmatlan hurutos szemlob rablotta el. S ma vettem Szabó István úr levelét is, melyben örömmel dicsekszik a megadott haladékkal, melyet Kdnek köszön.¹⁸

Nem fogja-e az Érsek tolakodásnak venni, ha a Muzeumot nyakára küldöm? S levéllel-e, vagy a nélkül?¹⁹ Így is, úgy is, szívesen. De ha aztán az árát megküldi, tűrjék, hogy egy második példány is menjen: azaz egy ingyen (személyére), egy pénzen (tán a könyvtárnak).

- 16 Ismeretes, hogy Kazinczynek protestáns létére is nem Károlyi Gáspár fordítása, hanem inkább a 17. század eleji Káldi-szöveg tetszett jobban: „Káldi, a Bibliának legszebb fordítója” – írta pl. a *Magyar régiségek és ritkaságok*ban, Pest, Trattner Mátyás, 1808, I, 18.
- 17 Idézzük (eltérő) véleménye megalapozottságával kapcsolatban *A magyar nemzeti irodalom története* c. kézikönyvének idevonatkozó részét is, mely egybevág a levél szövegével: „Káldi György [...] »a kétszázéves magyar biblia nagyobb részéről« emlékezik [a bibliafordításához csatolt *Oktató inté*sb]en], melyet ismerőse látott. Káldiénak az imént tárgyalt régi fordításokkal [a levélben is méltatott kódexszövegekkel] összevetése hihetővé teszi, hogy ő maga is ezeket nemcsak hírből ismerte, hanem többnyire nyomon követte; s a vulgata szem előtt tartásával sok részben inkább e régi szöveget dolgozta át, mint független új munkát készített.” Pest, Emich és Eisenfels Könyvnyomdája, 1852², I, 184; lásd a teljes fejezetet is: *A legrégebb biblia-fordítások codexei, uo.*, 175–184.
- 18 Szabó István (1801–1892) műfordító, a kor „legjelesebb magyar hellenistája” volt (Toldy), az Akadémia és a Kisfaludy Társaság tagja. Bartakovics Béla egri érsektől, Tárkányi Béla közbenjárására, „jegyzetes magyar Iliásza” ügyében kért és kapott haladékat, melyről Tárkányi előtte Toldy véleményét is kikérte. Ezt írta 1852. jan. 12-én, Szabónak: „Tisztába akartam jönni az Iliászhoz készítő »jegyzetek« iránt mind érsekünkkel, mind Toldy úrral. Érsekatyánk örvend a jegyzeteknek, s nem méri ki terjedelmüket. »Legyen annyi a mennyi szükséges. Bár – úgymondá – az Odyssea is jegyzetekkel jött volna ki! De ha pénzünk lesz, majd azt is kiadjuk.«” Idézi: SZVORÉNYI József, *Emlékbeszéd Tárkányi Béla József, a M. Tud. Akademia tiszteleti tagja felett*, Bp., MTA, 1887, 22. Szabó István műve a következő évben jelent meg: HOMÉROS *Iliása*, ford. SZABÓ István, bev., jegyz. HUNFALVY Pál, Pest, Emich Gusztáv, 1853 (Hellén és Római Remekírók Könyvtára). Bizonyára több szempontból is „tisztába akart jönni” Tárkányi Béla a jegyzeteket illetően, ezért hozhatta szóba korábban Hunfalvy Pálnak (a jegyzetek szerzőjének) *Igaz Arany Bulla* c. tanulmányát is, melyre Toldy e levelében reagál.
- 19 Tüskés Gábor Toldy és Bartakovics ismeretségét is megvilágító tanulmánya szerint feltehetően ekkoriban (éppen e levél keletkezése évében) vette fel a kapcsolatot az irodalomtörténész személyesen is az egri főpappal, akivel a későbbiekben rendszeresen levelezett: mint az Egri Főegyházmegyei Könyvtár „második megalapítójával” főként kéziratok ügyében, másrészt lányai kapcsán is, hiszen Toldy három lánya közül kettő „egyaránt az 1852-ben Bartakovics által Egerben letelepített angolkisasszonyok intézetében élt és tanult”. Tüskés Gábor, *Hogyan jutott a Törökországi levelek kézírata Toldy Ferenctől Bartakovics Bélához Egerbe? = Író a száműzetésben: Mikes Kelemen*, szerk. T. G., mts. Csörsz Rumen István, HEGEDŰS Béla, LENGYEL Réka, Bp., Universitas, 2012 (*Historia Litteraria*, 28), 237–254.

Hogy az Arany Bulla²⁰ bizonyos szakain fel lehete akadni némelyeknek, nem lep meg: min nem lehet felakadni? de meglep, Kdet is az elvadítottak közt látni. Barátom! Szűnjünk meg a vallást, a keresztyén vallást, mely igen is anyja (habár nem „egyetlen” is) az új civilisatióknak, solidaritásban látni mindig az egyházzal, s még inkább a hierarchiával; szűnjünk meg a históriát eltagadni, s még ott is, hol az túl van minden kétségen s minden felekezetestésen! Hiszen a mi egyházunk (hisz²¹ én is kath. keresztyén vagyok) a mi egyházunk történetét a zsinatok, s pedig nem csak a tartományi, hanem az öku-
menikus zsinatok is csalhatatlan valósággal megírták: ó ezek aktáiból még egyebet is vagyunk kénytelenek kiolvasni, [2] mint a mit az Arany Bulla írója érint, s nem azért érint hogy sértsen, hanem hogy a histórián okólni ne késsünk. Én pedig igen szomorító jelenségnek tartom az utolsó évtizedben ismét keletkezett azon türelmetlenséget, mely az igazat tagadja, üldözi, s mely solidaritást követel a szent és a közt mi a szentnek épen ellenkezője. Tartok, s őszintén tartok tőle, édes barátom, hogy a mi egyházunk nem fogja magát többé regenerálni, mit nem a régi homályhoz visszatérés eszközölhetett volna, hanem az előre haladott emberi szellem igényeivel kibékülés. Még ezelőtt tiz évvel én ettől nem tartottam. Akkor²² én azt mondtam protestáns barátimnak: tí meg fogtok szűnni, szükségkép, keresztyének lenni, mert már nem csak a hagyományon, nem csak a pátereken, de még a biblián is túlmentek; mert már megszűntetek evangelicusok is lenni: mert ben vagytok torkig a rationalismusban: a keresztyénséget már csak a catholicismus mentheti meg: ez haladhat még, s fog haladni, de hatalmában lesz megállani. Azóta fordultak az idők; s félek, hogy mert haladás helyett, vissza akarunk menni, szintoly biztosan idézzük majd fel az atheismust, mint ők a természeti vallás határán vannak: mindkettő conspirator amice a – keresztyénség megdöntésére! De hagyjuk ezt! már mi nem segítünk a dolgon.²³

A bibliának egy új fordítása régóta legbensőbb óhajtasim egyike. Mert én a bibliát szeretem,²⁴ s szeretném ha az szentírásunk nem volna is. [3] De úgy hiszem még a cath. bibliai tudományak sem tenne eleget a vulgátának Káldi után modernizált fordítása. A vulgáta kétség kívül egyik *segéd* eszköze a bibliafordítónak, s múlhatlan eszköze, a mennyiben Jeromost sokban segíthette a hagyomány, mely már n[em] él; de nem eredeti, és soha sem is lesz az. Hisz' ezt elismerték más országokban is a catholicusok;²⁵ s a németeknél péld. nem csak az eredeti szöveg után készültek a legjobb cath.²⁶ fordítások, mint péld. Brentánóé, van Essé, Alliolié, de az utóbbi még a pápa által is canonizáltatott. Vagy mire űzzük mí is a bibliai archeológiát, a bibl. philológiát, a hermeneuticát, mikben csakugyan tovább vagyunk a IV. századbeli keresztyéneknél? hogy ott, hol a vulgáta hibás v. homályos, másképp tanuljuk a deák textust érteni mint ahogy szól? vagy hogy épen a hibás helyeket is hibásan adjuk, a homályosakat homályosan? S nem igazítgat-

20 Lásd a 13. jegyzetet!

21 Olvashatatlanul átjavítva.

22 A szó előtt áthúzza: M.

23 A következő bekezdés mellett a margón Huttokay utasítása: „8-a/ hoz innen nyomtatni Huttokay”.

24 Szerettem – a második t kihúzza.

25 A szó első betűje átírva.

26 A szó előtt áthúzza: for.

tak-e koronként a vulgátán is? s mikor szűnt meg és hol az igazítás szüksége? Azért forró ohajtásom az, hogy készüljön egy új biblia; a fordító tökéletes theologus, tökéletes philologus legyen, a zsidó, a kald és görög nyelvből fordítson, a vulgata segedelmével, használja fel a tudományt annak mai álláspontján; a magyar nyelvet illetőleg pedig tekintse meg Káldit is, de ne higye hogy Káldi nagy a maga bibliájában: ő csak utódjaihoz képest nagy! A régi [4] bibliafordítókat, a XIV. századbelieket, kiknek töredékeit a Révai, Jászay és Döbrentei-codexek tartották fen, azokat tanulja ő nappal és éjjel; Káldi ezeket csak modernizálta: s ha sok helyt helyesebb is, tartalmilag és nyelvileg, de azt a szépséget, erőt, rövidséget és nemességet, mely elődeit bélyegzi, azt ugyan utól nem érte! Úgy hiszem, egy ily bibliát akar Kd is adni a magyar nemzetnek: csak ilyen tehet eleget a tudománynak, a vallásnak, a magyar nyelvnek; csak ilyen lehet a nemzet köz vagyónává, csak ilyen hathat²⁷ be ennek minden rétegeibe, s gyakorolhat nemesítő, mondanám szentesítő hatást egész egyházi nyelvünkre, s közvetve öszves nyelvünkre is. Ilyen adhat hosszas, állandó dicsőséget alkotójának²⁸ és eszközlőjének egyformán, s nem Káldinak egy új javított, azaz szebbített kiadása, milyenhez más is, én is, tudnék! Kd, ifjú ereje érzetében, bizonyosan a legmagasb után törekszik, s nem szánná ily dicső, ily szent munkától akár egy életet is – mi a tudomány mai állása mellett már nem is kívántatnék. S e reményben üdvözlöm is teljes szívemből elhatározását... csakhogy az istenért: ne siessen! Két év munkára, revisióra, nyomtatásra kevés, igen kevés! De hiszem az érsek n[em] fogja a két évet conditio sine qua non-képen kikötni! S így Isten Önnel! az ajánlt egri bibliographiát elvárja

őszinte barátja
Toldy

Pest, febr. 1. 1852.

27 A szó előtt áthúзва: mehet.

28 A szó utáni vessző kihúзва.